

EL POEMA ÈPIC *EL COMTE MAL* DE GUILLEM COLOM EN LA TRADICIÓ LITERÀRIA

El Comte Mal és un poema èpic en dotze cants, en què Guillem Colom escriu els amors tràgics de Jordi de Superna i de Margarida, la filla d'uns llenyataires de Selva que s'instal·laren a Galatzó per fugir de la pesta groga que el 1652 assolava el seu poble. A Galatzó, però, hi trobaren el flagell del Comte Mal, que els va dur a una desgràcia major. Els diversos paratges de la serra de Tramuntana per on passen els protagonistes són el motiu de recreació literària que du el poeta narrador a reviuir el passat històric de la nostra illa.

El poema esdevé, com s'ha dit, l'epopeia de Mallorca perquè, sobre el canemàs d'aquest romanç, el poeta retrata no sols el paisatge de la Serra, sinó que enfila, de manera molt subtil, els seus avatars històrics d'ençà de la conquesta de Jaume I i s'atura al segle XVII, amb el despotisme del Comte Mal i els conflictes nobiliaris de Canamunt i Canavall. Muntat sobre la història dels amors tràgics de Jordi i de Margarida, Guillem Colom repassa la història d'una Mallorca de costums medievals, focalitzada en la vila de Santa Margalida, la ciutat de Palma, el puig de Galatzó i la serra de Tramuntana. I mostra el poder que el Comte Mal exercia sobre la població, car hi tenia pretensions jurisdiccionals. Era l'època del bandolerisme, que llavors estava al servei de les lluites nobiliàries. La història i el mite es confonen en aquesta

tragèdia de caire romàntic i una i altre són el rerefons de l'escenografia del paisatge de Mallorca que Guillem Colom retrata.

Sense desviar-se del fil conductor d'aquesta tragèdia, el poeta traça el perfil psicològic de cadascun dels personatges, amb fermesa narrativa i pinzellada romàntica, sobre un univers poètic clapat d'antics oficis, avui desapareguts, així com dels costums i de les tradicions populars d'aquells temps. Tot un compendi artístic on la història i el paisatge, el mite i la llegenda s'enllacen sobre els pilars de la poesia èpica.

Guillem Colom havia escrit una primera versió d'*El Comte Mal*, que havia estat guardonada el 1925 amb la Flor Natural als Jocs Florals de Sóller i que havia aplegat dins el llibre *L'amor de les tres taronges i altres poemes* (1925). Aquesta primera versió era conseqüència de l'entusiasme que el poeta sentia per la poesia èpica i que, cinc anys abans, el 1920, havia fruitat en el poema *Àguiles*. A *Àguiles* evoca la revolta tràgica del 1450 entre ciutadans i pagesos. Encisat per la figura llegendària del Comte Mal, que havia començat a escriure a vint anys, Colom es proposà fer-ne una versió més ambiciosa en dotze cants a l'estil de *Mireia* de Mistral (1859). D'aquell primer intent, sols li'n sortiren tres cants.

Conscient que la poesia èpica estava ja en desús i que les tendències de la lírica anaven per unes altres vies més dinàmiques, afrontà el repte i continuà la redacció d'*El Comte Mal*, empès per alguns escriptors de Mallorca i de Catalunya. Desitjava cantar «l'amor verge i salvatge, / rebel contra l'esclavatge, / que ensagnava les muntanyes de Mallorca en temps passat»,

segons declara en aquests versos de la primera estrofa del primer cant. Però, abans d'arribar a la culminació de la que seria la gran epopeia de Mallorca, havia de passar molt de temps, ens diu en les memòries *Entre el caliu i la cendra* (1972):

[...] després d'haver portat a terme la [versió] de les obres de Mistral,¹ vaig sentir com mai les ànsies d'enllestir definitivament aquell poema en dotze cants, començat audaçment a vint anys, del primer intent del qual havien sorgit, temps enrere, els tres cants primers.

Comprenia, certament, que escriure un poema de tan llarga extensió, amb tot el seguit d'episodis característics de l'èpica, en un temps en què l'expressió poètica és més tost ràpida i tensa, d'acord amb el dinamisme supersònic de l'època, podia semblar als ulls d'alguns un despropòsit. Però, afrontant aquest escrúpol m'empenyien a la tasca els poetes i escriptors de Mallorca i de Catalunya, entre d'altres el plorat amic, poeta i enginyer Miquel Forteza, que somiava per al poema una ambiciosa destinació: «El que arribàs a ser l'epopeia de Mallorca, amb tot el que comportàs de tradició i d'història, de costumari, de llegenda i de paisatge de la terra». Animador destacat fou també el pare Batllori, que escrivia en el seu pròleg al meu llibre *Ofrena mística*: «El comte Mal, que ara cavalca, com un llampec, des de Santa Margarida a Galatzó, agullonant son cavall esperitat amb esperó d'argent, pugna ja de fa temps per aflorar en el gran poema èpic que tot Mallorca espera i demana...». No cal dir que aquests auguris —bo i d'un bon tros hiperbò-

1. Guillem Colom admirava Frederic Mistral i n'havia versionat algunes obres: el 1928 havia traduït *Nerto*; el 1931 i el 1934, la primera i la segona part de *Memòries i contarelles* i el 1936, *Calendau*.

lics— foren els que acabaren d'esperonar la meva bona fe per enllestir l'àrdua tasca.²

Amb l'esperó de l'amic Miquel Forteza i del pare Batllori, Guillem Colom afinà la seva lira i, amb la fermesa dels herois, es posà a cantar «l'amor d'una raça forta», la dels mallorquins de Santa Margalida, que lluitaren sense defallir per desfermar-se del jou del Comte Mal fins a assolir la llibertat. Abans d'aventurar-se en aquest laberint poètic i sortir-ne àgil com un nou Dèdal, el poeta de Sóller havia de trobar la clau de la inspiració i la descobrí —segons confessa en les memòries— en la cançó del Comte Mal, recollida pels voltants de Galatzó. Aquesta cançó era una «versió reeixida de la del Comte Arnau, viva encara ara a Mallorca des de Santa Margalida a Andratx, o sigui en els primitius dominis del Comte Mal, on se solia cantar a dos cors en temps de collir oli-va».³ Contràriament al que hom pensa, Guillem Colom creu que la cançó popular va existir molt abans que la llegenda i que fou la cançó la que originà la llegenda. Començà així l'escriptura del poema sobre la base del vers heptasíl·lab d'aquesta vella cançó amb la qual ja havia bastit les estrofes dels tres primers cants de la versió primigènia que havia incorporat a *L'amor de les tres taronges i altres poemes*.

Guillem Colom, que coneixia la tradició pirinenca del mític Comte Arnau, assegura que aquesta llegenda arribà ben prest a Mallorca per via de la cançó, que li feu de vehicle per traspassar la mar. I, un cop a l'illa,

2. Guillem COLOM I FERRÀ, *Entre el caliu i la cendra. Memòries (1890-1970)*, Barcelona, Editorial Pòrtic, 1972, p. 397.

3. Guillem COLOM I FERRÀ, *Entre el caliu...*, p. 397-398.

hi hauria arrelat «gràcies a un altre comte històric, el nostre comte Ramon, anomenat *el Mal*, que suplantà el comte Arnau des del primer intent de contaminació de la llegenda».⁴ El nostre comte, de què parla Colom, no és altre que el segon comte de Santa Maria de Formiguera, Ramon Safortesa Pacs-Fuster de Villalonga i Nét, senyor de les antigues cavalleries d'Hero, Santa Margarida, Alcudiola, Maria, Puigblanc, Castellet i Tanca, que nasqué el 15 d'agost del 1627 i morí el 25 d'octubre del 1694. Era fill de Pere Ramon Safortesa, a qui Felip IV el 26 de juny de 1632 havia atorgat el títol de comte de Santa Maria de Formiguera amb tots els privilegis que aquest senyoriu implicava. Ramon Safortesa Pacs-Fuster de Villalonga i Nét —anota Colom en el prefaci del poema— heretà del seu pare «dos greus litigis contra la Universitat [és a dir, l'Ajuntament] i veïns de Santa Margarida. L'un era la pretensió que tenia la casa de Formiguera del domini directe i pagament de delmes de les comunes d'aquell terme, i l'altre [era] la d'exercir jurisdicció civil i criminal sobre els habitants de les seves cavalleries, veïns la major part de Santa Margarida». Les exigències dels tributs, que per dret pertocaven al Comte —diu Colom—, no haurien encès les revoltes que ensagnaren aquella vila si no haguessin anat acompanyades d'extorsions i de greus abusos, com el dret de pernada de què el Comte volia gaudir. Als tributs s'afegien les pretensions d'un feudalisme despòtic que, per als veïns d'aquella vila, suposaven un total esclavatge a la voluntat del comte. Aquest fet provocà que els margalidans defensassin de manera obstinada el seu «estat lliure i sense subjecció a cap més poder que el reial, emparant-se en la franquícia del rei Conqueridor i en

4. Guillem COLOM I FERRÀ, *Entre el caliu...*, p. 398-399.

l'express privilegi de Pere el Cerimoniós, atorgat el 29 de març de 1344». ⁵ I és que la «noble família dels Safor-teses fou hereva dels descendents de Berenguer Arnau de Insula, el qual havia rebudes del mateix rei En Jaume vàries alqueries a Santa Margalida i Muro i, entre elles, l'anomenada d'Hero». ⁶

En aquest enfrontament entre el poble de Santa Mar- galida i el senyor feudal, Guillem Colom veié, de manera diàfana, com es definia el perfil psicològic d'un Comte egoista i cobdiciós que, pels seus excessos violents, ben aviat prengué el sobrenom de *Mal*, tal com explica en el prefaci del poema èpic *El Comte Mal*:

Les lluites de la casa Formiguera amb el po- ble de Santa Margarida, defensant ambdues parts llurs drets i privilegis, tenen un caràcter típic que posa de relleu el del nostre personatge [i] són causa dels seus majors atropells i l'origen segurament del sobrenom de *Mal*, amb què el motejà la fama. La rancor amb què miraren el Comte, en vida i després de mort, els habitants de les viles on radicaven les terres gravades amb els seus drets senyorials, fo- ren causes eficients que induïren d'hora la fantasia del poble a acomodar la llegenda llòbrega del comte Arnau a la història accidentada del nostre comte Ra- mon, llegenda que, importada per la famosa cançó, prengué cos especialment vora els espadats ombrí- vols dels voltants de Galatzó i en les planes salabroses de Santa Margarida [...].

5. Informació que Guillem Colom extreu de Josep RAMIS D'AIREFLOR I SUREDA, *La nobleza mallorquina, singularmente en el siglo XVII. El Conde Malo y su familia*, Palma de Mallorca, Imprenta de Guasp, 1922.

6. Andreu FERRER I GINART, *Llegendes de les Balears*, Barcelona, Publica- cions de l'Abadia de Montserrat, 2009, p. 41.

Si, pel que sembla, a Catalunya hom no ha pogut identificar el Comte Arnau amb cap personatge real, a Mallorca la personalitat del Comte Mal troba el seu perfil històric —com ja s’ha dit— en la figura de Ramon Safortesa Pacs-Fuster de Villalonga i Nèt, segon comte de Santa Maria de Formiguera. Aquest personatge real causà tants d’estralls entre la població, que la seva memòria «i fins els llocs a on habità inspiren horror als pobles que més directament foren baix de la seua jurisdicció, formant-se, amb el record de sos fets, llegendes espantoses que perduren i s’engrandeixen amb el rodar del temps i de les generacions».⁷ De fet, els Formiguera tenien un palau a Santa Margalida, derruït al principi del segle xx, «en el qual s’hi veia la sala Deumera, a on hi recollia els deumes, i també la sala de turments. Com també hi ha encara un siti en la població anomenat *la Forca* (antigament la *Forca del comte Mal*) a on s’alçava la forca en què eren executats els que el comte designava o condemnava».⁸ Així podem dir que en *El Comte Mal* de Guillem Colom la història i la llegenda es donen la mà i que una i altra es complementen.

La primavera de 1948 Guillem Colom ja havia enllestit *El Comte Mal*. Coneixedors d’aquest fet, alguns poetes i crítics literaris de Catalunya convidaren el nostre autor a recitar-ne alguns fragments per tal d’assaborir les delícies èpiques d’aquesta epopeia de Mallorca. La lectura —segons apunta Colom en les memòries— «tingué lloc el 4 d’abril a la llar de l’escriptor Josep Iglésies i fou precedida d’una introducció pòstuma del poeta

7. Andreu FERRER I GINART. *Llegendes...*, p. 41.

8. Andreu FERRER I GINART. *Llegendes...*, p. 42.

Miquel Ferrà, que llegí Octavi Saltor».⁹ El poema no sols fou ben acollit per alguns noucentistes que l'escoltaren (com Carles Riba i Josep M. López-Picó, Josep Lleonart i Ricard Permanyer, Osvald Cardona i Roser Matheu, Ramon Aramon i Joan Estelrich, Joaquim Carreras i Joan Baptista Solervicens), sinó que la revista *Destino* en parlà en un article titulat «La poesía épica en Mallorca». Aquest article, que es desfà en elogis, aparegué signat amb la lletra S, la qual es podria correspondre amb la del cognom d'Octavi Saltor, que era present el dia de la lectura a la llar de Josep Iglésies. L'articulista ja hi endevinava la grandesa poètica i bona part de les fonts literàries de què es nodreix el poema:

[...] el autor ha tomado de Verdaguer la ambición poética heroica, de Mistral el acento y aún la técnica narrativa, de Guimerà el dramatismo lírico-romántico, de Maragall el sentido de cristiana piedad y de compasiva redención del protagonista, de Sagarra el verismo y la holgura descriptivas; pero sin imitar, ni desmerecer a ninguno de ellos, en la lengua más viva, más matizada, más rica quizá de todos nuestros actuales poetas —como afirma su prologuista [del llibre *Ofrena mística*], el P. Miguel Batllori—, en una integració creadora, en una monumental estructuración, a la vez lógica y estética, del amplio contenido cíclico de su poema, en el que, naturalmente, el personaje central se identifica con el de la canción popular, que el poeta fielmente transcribe, en uno de los once [*sic*] cantos de su obra ingente.¹⁰

9. Guillem COLOM I FERRÀ, *Entre el caliu...*, p. 400.

10. S., «La poesía épica en Mallorca», *Destino*, núm. 562 (15 de maig de 1948), p. 14.

Guillem Colom tornà a Mallorca exultant de joia i ben decidit a seguir els consells d'Horaci. Tot just hagué arribat a l'illa, es posà «a revisar a fons el manuscrit del poema amb vista a la publicació». Arrodoní estrofes, llimà i polí molts de versos, a més de llençar-ne algun, i dos anys més tard —segons diu en les memòries—, «el dissabte de Pasqua de 1950, *El Comte Mal* sortia a la llum de la impremta Mossèn Alcover, a cura de Francesc de B. Moll [...] i amb portada i dibuixos de Joan Pons i Marquès [...]. Se'n tiraren cinc-cents exemplars en paper Offset i cent cinquanta en paper de fil Guarro, aventura tipogràfica insòlita i arriscada aleshores a Mallorca. Tres mesos després de la seva aparició, el poema obtenia el premi Joaquim Folguera en els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Perpinyà».¹¹ Malgrat l'èxit que el poema èpic assolí i la bona acollida que tengué en veure la llum, *El Comte Mal* no s'ha tornat a reeditar fins ara amb aquest volum de «Mixtàlia».

EL COMTE MAL: UN POEMA ÈPIC EN DOTZE CANTS

El Comte Mal de Guillem Colom és un poema èpic que assolí la categoria d'epopeia de Mallorca, tot emmirallant-se en l'epopeia de Provença cantada per Frederic Mistral a *Mireia*. El nostre poeta no sols hi conjumina història i llegenda, poesia i tradició, sinó que també recorre el paisatge de la geografia mallorquina i retrata els costums d'un poble ancestral que no s'avé al domini dels senyors feudals. Amb un llenguatge líric, a voltes tenyit d'expressions pròpies de les rondalles,

11. Guillem COLOM i FERRÀ, *Entre el caliu...*, p. 400-401.